

A Vigilia beszélgetése

Rónay Györggyel

— *Mivel töltötted a nyarat? Tudom, hogy sokat dolgoztál Szárszón is.*

— Én nyaranta tulajdonképpen pihenni is megyek, de teljesen sose pihenek, mert Szárszó nem nyaralóhely nekem, inkább olyan második otthonom, és viszem magammal mellé a munkámat, és végigdolgozom többé-kevésbé a nyarakat. Tavaly egy most már sajtó alatt levő regényt írtam meg ott, majdnem teljes egészében, az idén pedig jobbra fordítottam, mégpedig Hölderlint, mert az Európánál megjelenik majd egy Hölderlin-kötet, amit nemcsak én fordítok, de a java részét ennek az anyagnak is én csináltam.

— *És ha Pesten vagy, akkor hogy telik egy napod?*

— Ha Pesten vagyok, többnyire idehaza vagyok, utálok a városba bejárni. Hetente többnyire egyszer megyek be, hétfőn, a szerkesztőségbe.

— *Folytatásos regényed írod?*

— Nem...

— *Hát bocsánat, egy lapszerkesztés a főszerkesztő részére olyan szerintem, mint egy...*

— Folytatásos regény, igen. Csakhát egy zűrös vagy zaklatottabb folytatásos regény. A lappal kapcsolatos egyéb munkákat itthon végzem.

— *Mindent elolvasol az utolsó betűig?*

— El, el, sajnos.

— *Erről panaszkodott Benjámín is, hogy elolvas mindent, és olyan szecskát kap, hogy egyszerűen nem tud lapot csinálni. Milyen egyéb kötelezettségeid vannak az írói-fordítói-kritikusi tevékenységen kívül?*

— A lapon kívül tulajdonképpen nincsen konkrét kötelezettségem. De az embert nem hagyják békén. Szóval mindenféle elutasíthatatlan dologgal... hogy ezt csináld meg, azt csináld meg.

— *Írószövetség?*

— Nem veszek részt a munkájában.

— *Valamikor volt a költők-műfordítók konferenciája, emlékszem...*

— Igen, 72-ig, amíg meg nem betegedtem, addig rendszeresen részt vettem benne, mérhetetlen sok időt elvett. És érzésem szerint teljesen fölöslegesek ezek a konferenciázások. Nem az, hogy összejönnek, a világ vagy néhány ország írói, műfordítói, ez nagyon rendben van, mert összebarátkoznak, megismerik egymást stb. De az, hogy állandóan, rendszeresen összejöveteleket tartanak és azon hol előadást, hol vitát rendeznek — ez mérhetetlen tömeg időt rabol el az emberektől, és érzésem szerint különösebben nagy haszna nincs. Szóval ennek az irodalmi közéletnek a folyása több lármával, mint haszonnal jár. Legalábbis az én tapasztalatom szerint a közélet felőrli az embert. Annyi minden terhet rak rá, annyi minden elfoglaltsággal halmozza el, hogy egész egyszerűen nincs módja arra az elmélyülésre, arra a meditációra, a világban való nyugodt, alapos körülnézésre, megfigyelésre, arra a magába mélyedésre, amiből tulajdonképpen művet tud teremteni. Szóval kifele kell dolgoznia, nem befele mélyülnie. Ez a borzasztó.

— *Ez a belső feszültség megteremtése a nyugalomban.*

— Igen. Ezt, sajnos, lehetetlenné teszi ez a fajta állandó nyüzsgés, mozgás. Ez az író számára nemcsak azt jelenti, hogy délután 3 órakor menjen el valahova. Ha tudja, hogy pénteken délután 3-ra el kell mennie, el van rontva az egész hete, mert ez idegesíti. Lehet, hogy ezért bolondnak tartják az írókat, de nyomasztó dolog tudni azt, hogy engem egy adott pillanatban a munkámból ki fognak zavarni. Tehát nem tudok elmélyedni már megelőzőleg sem a munkámban.

— *Főként egy ilyen komplex alkatú és komplex tevékenységet folytató embernél, mint te vagy. Írsz lírát, mesét, kritikát, tehát ehhez tényleg olvasni kell, regényt fordítasz, lapot szerkesztesz. Az említetteken kívül beszélnél még saját költészetedről, a jelenlegiről?*

— Nagyon keveset írok, és ha írok is, akkor is nagyon-nagyon hosszú terjedelműeket, nem több ezer soros, de olyan 140–150 sorra terjedő úgynevezett — én legalábbis úgy nevezem — kantátát. Rövid, lírai verset, amit a közönség általában lírai versnek tekint, olyat az utóbbi esztendőben 10-et, 12-t ha írtam.

— *Ez a kantáta-jelleg vonulat most a magyar irodalomban. Illyésre gondolok, aki nem így ír, de tulajdonképpen a drámáiban, különösképpen a monodramáiban vagy a kétszemélyes drámáiban valahol ezt a nyomot érzem.*

— Én mindenesetre jobban szeretem a verseit és a prózáját, mint a drámáit. Azután a Juhász Feri, ő teljesen külön eset. Nehéz és komoly probléma egyáltalán a Juhásznak a megközelítése, fölfejtése, megértése, ökörülötte annyi mítosz, annyi meg nem értés — érzésem szerint —, annyi félreértés van. Ezt az ő nagy, hosszú versét, ezt a kozmikus, meg nem is kozmikus költészetet, hát szóval ezt egyszer tényleg elmélyedően kéne tanulmányozni. Nem az a kérdés, hogy most a Juhász Ferenc előrelépett, hátralépett, hogyan lépett. Az a kérdés, hogy mi az, amit csinál, és milyen az, amit csinál — ezt kellene fölfejtetni, de hát ehhez hosszú, elmélyedő tanulmányozás kéne.

— *Nektek kéne tulajdonképpen, a ti korosztályotoknak. Ti lettetek most a nagy nemzedék, és nektek kéne ezt a Juhász Feri-dolgot elvégezni.*

— Hát ez kérdés, hogy nekünk kéne-e, mert nekünk most már lassacskán a saját művünket kell befejezni, amennyire tudjuk, és amit az előbb kérdeztél, ezek a kantáták, ezek is valahogy, azt hiszem, ilyesféle belső igénnyel készülnek, hogy az ember az életét, a tapasztalatait, az érzésben, élményben, gondolatban lerakódó dolgokat próbálja valahogyan összefoglalni. Az, hogy a költészetnek az új jelenségeit — bár hát a Juhászt ma már nem lehet újnak nevezni...

— *Ha megjelentik valami, akkor újnak érzem.*

— Ebben igazad van. Szóval ezt lemérni, megmérni... Nézd, kellenének fiatalok, jó, megbízható kritikusok, akik ezt megcsinálják.

— *Te mondtad ki, s ezzel benne vagyunk az egyik legkomolyabb problémakörben. Kritikus. Rónay György, a kritikus. Az Irodalmi Lexikonban csak az van, hogy műfordító és költő. Ha már szóba hoztad, akkor a kritikusokról kérdeznék. Mindenkit érdekel, engem is. Előttem a kritikusai mérce Schöpflin. Tehát ha szabad ezt kérni, hozzá mérd magad.*

— Kik azok, akiket én kritikái, kritikusai — mint ma mondják — eszményképeknek, mestereimnek tartok, és aiktól nagyon sokat tanultam? Hát a legelső Schöpflin, akit még életközlemből láthattam és olvashattam, mert tényleg az ő kritikái írásain nevelődöttünk. A másik, akitől rengeteget tanultam, Péterfy Jenő volt. Azután ha tetszik, ha nem, Gyulai Pál és a francia Sainte-Beuve. Én nem a mérges kis Gyulai Páltól tanultam, hanem az elemző Gyulaitól. Az, aki fogja a művet, megnézi, mi az, és azt a művet méri meg egy eléggé megbízható, eléggé hiteles, eléggé alapos mérlegen. Természetes, hogy neki, az ő ízlésének az Arany-, Petőfi-fele nemzeti klasszicizmus, népiesség — mindegy, minek nevezzzük — felelt meg a legjobban, ez állt hozzá a legközelebb. Péterfy is arra törekedett, hogy a műveket, az írókat — sokkal mélyebbre hatolva le az írói alkatba, az írói

természetbe, az írói karakterbe, mint Gyulai — megragadja, megmutassa, megfogja. Máig fölülmúlhatatlan Péterfy Kemény-esszéje, szerény véleményem szerint. Schöpflin sokkal kevésbé volt látványos, közismerten száraz volt, szálkásan írt, mondtuk róla mindig. Ha újraolvassa az ember, kevésbé hat szálkásnak, mint a maga korában, amikor tűzijátékot rendeztek az esszéisták és kritikusok, mint Szerb Antal, Cs. Szabó, még Halász Gábor is, aki pedig igyekezett száraz lenni. Schöpflin nem csinált kritikai mutatványokat, csak éppen mindig fején találta a szöveget. Mert nagyon lelkiismeretes volt, nagyon alapos volt, nagyon jó, szorgalmas; elmélyedő figyelemmel elolvasta a műveket, és ha ma újra elolvad Schöpflin kritikáit, az esetek 90%-ában ma is igazat adhatunk nekik. Jól látta, jól megmérte, jól jellemezte a művet.

— *Írsz-e kritikákat most?*

— Írok. Nem olyan huzamosan, mint azelőtt, mert volt egy idő, amikor hónapról hónapra írtam, ami kötetben azután meg is jelent, Olvasás közben címmel. A Kutatás közben: irodalomtörténeti jellegű kritikák. Most hónapról hónapra már nem írok, az rettenetesen elfárasztja az embert, hogy hónapról hónapra kelljen írnia, hónapról hónapra készülnie — mert ez készülés, ugye. Úgyhogy erről letettem. De bizonyos feladatokat ma is szívesen vállalom.

— *Mi volt a legutolsó?*

— Csorba Győző műfordítás-kötetéről írtam. Nagy örömmel, mert kitűnő fordítónak, nagyon jó költőnek és kitűnő embernek tartom. Ez volt az egyik, amit még Szárszón lent a nyáron írtam. A másik pedig egy picikét adósság volt, mert már régen ígértem a Juhász Ferinek, de sok minden aprómunka miatt sokáig húzódott: Sötérnek Werthertől Szilveszterig című, igazán nagyon jelentős, okos, szép tanulmánygyűjteményéről. Az ilyesmit, ilyen föladatokat különösen szeretem, mert hát irodalomtörténet, amiben eléggé otthon érzem magam és kedves területem. Ezt nagy élvezettel olvastam, és nagy örömmel írtam meg róla — nem is annyira csak róla, mint inkább Sötérről, az irodalomtörténezséről a véleményemet. Az is a címe: Egy irodalomtörténezs arcképéhez. Nem akarom én az egész jelenséget megmutatni, de az az érzésem, hogy egyszer valahol teljes világossággal, egyértelműen meg kell mondani azt, hogy mit köszönhetünk neki.

— *Igen, ő valahogy félre van állítva egy kicsit.*

— Én nem tudom, félre van-e állítva ő maga húzódik egy kicsit félre, mert regényt ír, vagy... Van így, nálunk mindig ez van, ezt Moldovától hallottam egyszer, egy írószövetségi beszélgetés alkalmával. Tökéletesen igaza van Moldovának: „Most fellöttek — mondta —, és aztán majd levadásznak”. Mindig vannak, akiket az irodalmi élet nálunk fellő — lehet, hogy másutt is így van —, és akkor azok két-három évig azért lebegnek fenn, hogy legyen kire lőni. Aztán három vagy négy év múlva levadászva leesnek. Akkor már nem érdekel senkit, hogy hol lehet, hogy éppen a legjobb dolgait írja. Mert akkor már kiment a divatból.

— *Szinte szépségkirálynő-verseny.*

— Az. A Sötér esetében meg kell világosan mondani azt, hogy jórészt neki köszönhető a magyar irodalom reális egyensúlyának a visszaállítása. Én nem akarok semmiféle kritikát gyakorolni Lukács György felett, nem is vagyok illetékes, nem is értek hozzá. Nyilvánvalóan egészen nagyszabású, kiváló szellem volt a maga területén. Nézetem szerint az irodalomhoz — mint irodalomhoz — nem értett. Vagy valami egészen más szempontból értett, mert az irodalmat nem mint irodalmat tárgyalta. Az irodalmat a saját vitatható vagy nem vitatható — nem tudom — elméleti illusztrációjával használta. A magyar irodalmat pedig mint egy provinciális, jelentéktelen dolgot fogta fel. Most, ami a magyar irodalmat vagy nem a magyar irodalmat illeti, minden irodalom abban a formában és úgy értékes, ahogyan van. Egy nép irodalmát nem lehet kitorolni a világirodalomból azért, mert az egy bizonyos népnek az irodalma. A magyar irodalom sajátágaival a magyar irodalom, és nem a francia vagy nem a német irodalom vagy az angol irodalom. Minden a saját fejlődésének a

törvényei és lehetőségei szerint mozog, Arany Jánost nem azzal kell vagy lehet értelmesen mérlegelni, helyére, igen magas helyére tenni, hogy ő a kései korszakában, az Őszikékben, kvázi magyar Baudelaire. Arany János úgy nagy, hogy ő Arany, a maga Arany János-i mivoltában, Arany Jánosságában nagy. Ez éppen olyan tévedés, mintha Petőfit azon mérnénk, hogy Béranger-hoz hogyan viszonyul, és Eötvös Józsefet ahhoz mérnénk, hogy Balzactól vagy kitől mennyit, mit tanult. Ezek — németül kell mondanom — in sich, a maguk mivoltában is értékek, és a magyar irodalom fejlődésében, ebben a folyamatos, huzamos életben jelentenek élő értéket.

Lukács György viszont ezt az életet, ezt az élő folyamatosságot nem becsülte sokra, talán nem is ismerte eléggé vagy nem is akarta eléggé ismerni, másodsorban pedig ennek az értékeit úgy félretologatta, mint provinciális dolgokat, sőt bizonyos körülmények között még egy kicsit meg is bélyegezte. Lásd Az ember tragédiája. Pedig Az ember tragédiája nem úgy mérendő, hogy ez a magyar Faust. Nem, ez a magyar Ember tragédiája, a Faust pedig a német Faust. Sőtér vállalkozása, a hatkötetes irodalomtörténet, és az ő egész munkássága ezeket az annak idején divatos elcsuszamlásokat igazította ki, rakta szépen helyre. Két nevet említenék, akit úgy tekintek, mint a magyar irodalomtörténeti tudatnak a Lukács György-i elhajlás után való igazi érvényesítését. Az egyik Sőtér, a másik Barta János.

— *A történelemtudományban mintha bamarabb végbement volna ez a fordulat, például a második világháborút megelőző kor megítélésében.*

— A történészek nagyon sok mindent kimondanak, amit az irodalomtörténészek nem mondtak ki, nem akartak kimondani, nem tudtak kimondani, vagy félreértettek vagy félremagyaráztak. Nagyon sok mindennel tudnám ezt a dilettánsnak tetsző állításmat igazolni. Ha a magyar írókat kivallatnád, hogy mi a véleményük Deák Ferencről, akkor elmondanák mindazt, amit egy sokkal vulgárisabb történetírás tizenöt vagy húsz évvel ezelőtt Deákról elmondott. Mert nem ismerik azt, amit *ma* mondanak a történészek Deákról, rehabilitálva valamennyire Deáknak a szándékait; ugye utólag könnyű okosnak lenni, de az adott pillanatban kell megérteni egy Deáknak vagy egy másvalakinek a helyzetét, a törekvéseit, az eredményeit; hogy egyáltalán lehetett volna-e valami mást is csinálni. Mert könnyű azt mondani, hogy a végletekig ellenállni. De volt-e annyi tartaléka a magyarságnak abban a csődben, amiben élt a kiegyezés alatt? Vajda Jánosnak nem volt valami csodálatosan nagy véleménye Deákról, tessék elolvasni a két politikai röpiratát, ott a kiegyezés előtti magyarságról nem a leggyönyörűbben nyilatkozik. Nagyon-nagyon keményen elmondja, hogy ez az ország a teljes pusztulás, a teljes csőd szélén áll. Deák is valami ilyesfélét látott, és innét akarta valahogyan kimozdítani az ország szekerét.

Itt is félrelátták a dolgokat. Nagyon divatos volt például az 1930-as évekről írva, az én nemzedékemről azt mondani, hogy mi gyávák, meghunyászkodók voltunk, elefántcsonttoronyba menekültünk és így tovább. Aki nem volt ott, az könnyen ítélkezik azokról, akik ott voltak és a hátukat tartották. Mert azért tartottuk egy és másért a hátunkat. Az akkori elefántcsonttorony — idézőjelben mondom ezt az idióta kifejezést — nem volt, az irodalomban alig van elefántcsonttorony. Jó író sose volt elefántcsonttoronyban, ugye? Babits sose volt. Babits harcos, kemény, küzdő író volt. Mi se voltunk elefántcsonttoronyban. Nem. Mi is nagyon világosan láttunk — a körülményekhez képest. A maga korában senki se próféta, aki abszolút világosan lát mindent. De azt az egyet nagyon világosan láttuk, hogy ezt az országot, ezt a kultúrát, az egész európai kultúrát most valami rettenetes veszedelem fenyegeti. És ez ellen a veszedelem ellen mindent meg kell tennünk, amit mi meg bírunk tenni. Már csak azért is meg kell tennünk, és már csak azért is láttuk ezt a dolgot, mert nem elméletileg láttuk — a bőrünkön éreztük. Hát tudtuk azt, hogy vagy megpróbáljuk föltartóztatni a magunk módján ezt a rohamot, mindenki azt az icipici követ a bástyába berakja, vagy személy szerint elpusztulunk, lehetetlenné válunk. Kinyírnak, mint akkor mondták divatosan. Hát ez nem volt olyan borzasztó bizonyult elméleti kérdés.

Amikor a fiam megírta *Az Ezüstkör nemzedéke* című könyvet, ekörül vita támadt, és elkezdtek nyüzni a címet, hogy volt-e az ezüstkornak nemzedéke vagy nem volt. Tizenhatodrangú kérdés. Ez csak cím. Teljesen mellékes kérdés az, hogy Radnóti az ezüstkör nemzedékébe sorolható vagy nem? Az kétségtelen, hogy bizonyos döntő kérdésekben ennek a nemzedéknek a java tagjai között semmiféle lényeges különbség nem volt; ízlésbeli különbségek esetleg lehettek, nagyon kevés volt az is. De a döntő emberi és irodalmi kérdésekben ennek a generációnak a java éppen úgy, mint a második generációnak a java is teljesen egy módon gondolkodott, egy módon érzett. Akár sárga csillagot kellett később hordania, akár nem. Szerb Antalnak kellett, Sőtérnek nem kellett, Cs. Szabónak nem kellett, Halász Gábornak kellett, nekem nem kellett, a másíknak megint kellett. Nem az volt a kérdés, hogy zsidó-e, nem-e, csak az számított: fasiszta-e vagy nem. És ebben teljes világossággal leszavazott a magyar irodalom java, hogy nem, ez nem kell neki.

— *Rátérek a következő kérdésre: irsz-e meséket?*

— Nem. Illetve nagyon ritkán. Többnyire akkor, amikor kell, amikor a Móra ilyesmivel megbíz. Nekem eszemben se volt az, hogy mesét írjak, én az egész mese-dologhoz úgy jutottam hozzá, hogy abban az időben, amikor ki voltam tessékelve a magyar irodalomból, az Írószövetségből is, akkor nekem még fordítanom sem volt szabad. Ez volt az elvi álláspont. Voltak azért, akik úgy gondolták — már amikor lehetett egyáltalán ilyesmit gondolni —, hogy ez nem egészen méltányos és nem egészen jól van. Elsősorban Csatlós Jánost kell említenem, aki most kint van Svédországban, és aki megemlítette valakinek az akkori Ifjúsági, később Móra kiadónál, hogy mi lenne, ha a Rónayt kontrollszerkesztői munkával bíznák meg. Ideadták nekem Szinnay Tivadar Hauff-meséit kontrollszerkeszteni, ezt én elvégeztem, bevittem nekik. Ott elém állt a hallatlanul kedves Aszódi Éva, és megkérdezte tőlem, hogy hajlandó lennék-e Grimm-meséket fordítani, illetve magyarra átdolgozni. Persze hogy akartam, hogyan lett volna kedvem hozzá. Nem azért, mert én meseíró voltam vagy mesét akartam írni, hanem azért, mert valami munka volt, amiért pénzt lehetett kapni. Természetesen elvállaltam. Elkezdtem csinálni, és hallatlan élvezettel csináltam ezt a fordítást, inkább átdolgozást, mert az egész gyerekkorom — ahogy mondják — feljött. Én vidéken nőttem fel, nekem falusi lányok meséltek gyerekkoromban, így mondjam nagyképűen: kisujjamban van ez a népi mesehang, amit aztán nagy élvezettel beleadtam a Grimme és másokba is. Így jutottam a meséhez. És úgy jutottam hozzá, hogy a fiainak, amikor kisgyerek volt, meséltem. Az unokáimnak meséltem. És úgy meséltem, ahogy nekem annak idején a kakucsi parasztlányok meséltek. Tehát én magyarul a klasszikusainkon tanultam és ezektől a falusiaktól. Innét van a vonzalmam a mese iránt.

— *Beszéljünk a fordításaidról. Mi mindent fordítottál?*

— Rengeteg sokat fordítottam és szerettem is. Azon kivételes fordítók közé tartoztam, aki szeretett fordítani. Én még prózát is szerettem fordítani.

— *Szeretted vagy szereted is?*

— Most már fáraszt. Nagyon szívesen fordítok, de fáraszt. Azelőtt sokkal könnyebben dolgoztam, szóval fizikailag jobban bírtam a munkát. De rengeteg mindent fordítottam, Balzacot, Stendhált, Flaubert-t. Egy fordításban mindig az volt számomra az izgalmas, hogy elkapjam az író stílusában. Szóval nem lehet ugyanúgy fordítani Balzacot, mint Flaubert-t. Hogy egy vulgárisabbnak tetsző példát mondjak: Simenont nem lehet ugyanúgy fordítani, mint Supervielle-t. Ha valaki nem bírja bele az illető írónak, akár prózáirónak is a bőrébe, ha nem tanulja el a tollfogását, a lélegzését, a ritmusát, akkor az a fordítás lehet, hogy nagyon pontos, de nem lesz jó fordítás. És sajnos, a legújabb fordítások — egy-két tényleg egészen kitűnő kivételtől eltekintve, Göncz Árpád például, Csorba Győző — a legtöbbször, sajnos egy kicsit levágják, lekenik a dolgokat, mindent egy kicsit egyformán. Az árnyalás, a személyiség megragadása a fordításban vagy legalábbis törekvés arra, hogy azt adjuk vissza, akiről szó van — ez egy kicsit kikopik. Mi rá voltunk kény-

szerítve, mert ugye mi hosszú időn keresztül saját művel nem jelenhettünk meg, hát beleadtunk, hogy úgy mondjam, apait, anyait.

— *Saint-Exupéryt még a negyvenes években fordítottad, amikor nem voltál rákényszerítve.*

— Igen. Én rendszeresen bejártam a Cserépfalvi könyvesboltjába, ez olyan — sokszor megírtam már — találkozóhelye volt a nem jobboldali érzelmű íróknak. Itt aztán válogathattok az ember a beérkező francia újdonságokból. Egyszer ott megtaláltam Saint-Exupérynek az Éjszakai repülését. Ezt megvettem, mert a Cserép azt mondta nekem, hogy nagyszerű könyv. Hazavittem, elkezdtem olvasni, hajnali 3-ig olvastam egyvégtiben, másnap, bent a Révainál, mert akkor a Révainál voltam lektor, bementem, azt mondtam Bókaynak, hogy én még ilyen csodálatos könyvet nemigen olvastam, teljesen újszerű és ragyogó és ugyanakkor klasszikus.

Es erre a Bókay azt mondta: jó, akkor szerezzétek meg a jogot. Megszereztük a jogot, azt mondja: fordítsd le. Életem első prózai fordítása volt. Minthogy nagyon vékony a könyv magyarul, hát hozzávettük a következő, talán még csodálatosabb könyvét Saint-Exupérynek. Az emberek földje címűt. Akkor ez a kettő jelent meg magyarul. Óriási sikere volt, egy icipici szellemi ellenállás ebben is volt, mert nagyon fontos dolgokat mondott ki az emberségről, az emberi helytállásról, a szolidaritásról, az erőszak elutasításáról és így tovább...

— *Kit szerettél legjobban fordítani?*

— Majdnem mindig azt, akit éppen fordítottam. Rendkívül szerettem fordítani a fiatal, nem a későbbi, a fiatal Aragont, ő ragyogó költő volt, nagyon szerettem fordítani Flaubert-t, Supervielle-t nagyon-nagyon szerettem, azután egész kivételesen nagyra becsültem és szerettem Pierre-Jean Jouve-ot, szerettem Rilket fordítani. Szóval mindig az adott feladat a legkedvesebb, kivéve ha ilyen, ma úgy mondják, rutinfeladat, ugye hát fordítsd le ezt...

— *Hadd kérdezzek valami egészen másról. 1964-ben az Irodalomtörténeti Közleményekben megjelent egy írás: A Vigilia irodalomszemlélete és irodalompolitikája 1935—1944. Elboztam neked, hogy megmutassam. A szerző itt a katolikus irodalmat, az Újkort, a Korunk Szavát, a Vigiliát egyértelműen a katolikus fasizmus teljes és igazán jogos képviselőjének nevezi. Ezek szerint őszintén katolikus fasiszta vagy.*

— Megvallom, ezt a Petölcz-féle tanulmányt nem olvastam, az ITK-nak ez a száma nem volt a kezemben. Ahogy az előbb ebbe belelapoztam — hát erről jobb nem beszélni. Nem azért, mintha szégyellnivaló dolgokat mondana, mert a szégyellnivaló dolgokról is lehet beszélni, de ezek egyszerűen hamisítványok. Félreértés. Ahogy átfutottam — nem mondom róla azt, hogy ő tudatosan hamisít. Azt mondom, hogy tudatlanul hamisít, ami rosszabb, mint a tudatos hamisítás. Egy kalap alá vesz egy kalap alá nem tartozó dolgokat: az idézetei hamisak; a kontextusból, egyrészt a szöveg, másrészt a kor kontextusából kiragadott dolgok. És mi az, hogy keresztény fasizmus? Tisztázni kellene a fogalmakat. Keresztény fasizmus, ilyen nincs. Lehetnek keresztények, akik fasiszták voltak, de akkor ezek kereszténysége megkérdőjelezendő. Volt Magyarországon egy keresztény kurzus, amelyiknek egyik ága belement a fasizmusba, sőt csinált egy európai prefasizmust; de ennek ismét megkérdőjelezendő a kereszténysége...

Hogy valaki fasizmusnak minősítse azt, ami itt a Vigilia körül volt, ahhoz nagyfokú tájékozatlanság, rosszindulat kell. 1935-ben a Vigiliát éppen ellenkező szándékkal alapították azok, akik alapították. Hogy az alapítók közül az egyiknek volt-e és milyen kapcsolata volt Gömbössel — ez megint más kérdés. Balla Borisz volt az, aki az egésszel a legkevesebbet törődött, miután létrejött a Vigilia; másodszor soha semmiféle módon az ő Gömböshöz fűződő rokoni kapcsolatait a Vigiliában nem érvényesítette. A Vigiliát de facto mások csinálták.

A Korunk Szava és az Újkor között köztudottan nem volt jó viszony. Az Újkort és a Korunk Szavát azonosítani egymással a legnagyobb tévedés. Az Újkort teljesen egyszínű

valaminek tekinteni — megint tévedés. Azután: alapvető tévedés az 1930-as évek sajtóját globálisan nézni. Mert igaz ugyan, hogy például a Milotayéknál és az Új Magyarországnál nem nagyon jelenhetett meg olyan ember, aki nem osztozott abban az ideológiában, amit a Milotay egyre élesebben képviselt, ez többé-kevésbé kétségtelen. De az Újkor például vagy a Korunk Szava nem volt olyan szigorúan egységes ideológiailag és politikailag. Különösen nem az akkori fiatal írók számára, akik fórumot kerestek ahhoz, hogy az írásaik megjelenjenek.

Amikor mi indultunk — a Nyugatnak bizonyos fokig előiskolája volt a fasisztának mondott Napkelet, amelyet lehet, hogy bizonyos ilyen kurzus-szándékkal alapított annak idején Tormay Cecil. De amikor mi írtunk bele, minékünk az már nem volt se jobboldali, se baloldali, az papír volt, ahova írni lehetett, ahol leközltek a dolgokat. Nem hiszem, hogy akár Szerb Antalt, akár Halász Gábort, akik a Napkeletnél kezdtek — ezért fasisztának kell minősíteni. Ezeket a dolgokat egy kicsit árnyalni kell. Meg kell hallgatni azokat, akik ott voltak, és akik nem akartak hazudni. Miért ferdítsük, másítsuk meg azokat a dolgokat, amikben fiatalon részt vettünk? Hát a legtisztább lelkiismerettel, a rendelkezésünkre álló legjobb emlékezettel mondhatjuk, azt hiszem, kivétel nélkül mindnyájan: nem kerestük azt, hogy fasisztoid vagy nem fasisztoid lap-e az, ahova írunk. Azt kerestük: hová lehet írni, ahol megjelenhetünk. És azután ezeken a lapokon keresztülmenve, majdnem mindnyájunknak a célja mi volt? Eljutni a Nyugatig. Mert a fölszentelést, az íróvá avatást az jelentette, ha a Nyugat és a Nyugaton keresztül Babits, esetleg prózaírónál Móricz, jóváhagyta azt, amit az ember csinált, azaz megjelentette. A Nyugat megszűnése után pedig a helyzet teljességgel világos: Illyés minden tisztességes erőt össze akart fogni a Magyar Csillagban.

— *Posszonyi is ebből írja most az emlékiratait. És hát a Laci aztán tényleg nem volt se náci, se fasiszta.*

— Nem, a Vigilia a konzervatív hazai katolicizmusban, kicsit annak ellenére egy modern, irodalmilag és lelkiéleteleg modern lapot, egy szép, modern és tekintélyes lapot akart csinálni. Kivel? Mindenkiel, akit valamilyen módon a katolicizmushoz tartozónak érzett. Elsősorban kivel? Babits. Hát Sík Sándor és Babits volt az, aki a Vigiliát tulajdonképpen körösztvíz alá tartotta. Babits egyik-másik nagy verse ott jelent meg, és Sík Sándornak, a nem tudom, miért szidott, de máig nagyon jelentős Egyetemesség és forma című elvi esztétikai tanulmánya is a katolikus irodalomról a Vigiliában jelent meg, ha jól emlékszem, a 2. számban. Ez éppen azt a tévhitet akarta lerombolni, hogy a katolikus irodalom az, ami ájtatos, imádságos. Nem. Katolikus irodalom az, ami irodalom, és úgy irodalom, hogy szellemében keresztény. Egyébként ez egy adott korhoz kötődő, adott irodalmi jelenség, amelyik a franciáknál valamivel korábban kezdődött, mint nálunk, a németeknél szintén. Nálunk valamivel később született meg, a mi fejlődésbeli késéseink miatt. A német Hochlandra, a francia Vigile-re igazán nem lehet rámondani, hogy fasiszta lett volna. A magyar Vigilia neve is utal rá, valami ilyesmit akart magyarul, magyar földön megcsinálni, az adott, egyre szűkülő, anyagilag egyre szűkülő lehetőségek között. Mindaddig, amíg a németek be nem jöttek. Akkor megszűnt ...

A történelemben a dolgok látszólag hirtelen ugranak elő, valójában azonban elég lassan mennek. Pláne a tudatváltozások. Ma már ugye többé-kevésbé világos az, hogy ez a fogalom, hogy keresztény fasizmus, ez így minden árnyalás nélkül, ilyen brutálisan ideöntve — fából vaskarika. Ezzel az egész szemlélettel szemben túlságosan olcsó dolog volna Aczél György, Kádár János vagy Miklós Imre cikkeit, tanulmányait idézni. Hát ma itt tartunk.

— *Vegyük a másik fogalmat, a neokatolicizmust.*

— Ez eléggé bevett és közkeletű fogalom ma is. Tulajdonképpen fából vaskarika ez is, mert vagy katolikus vagy nem katolikus. Neokatolikus a szó igazi értelmében nem lehet, mert a katolikus az katolikus. Ha mai szempontból nézem, akkor mindaz, ami netalán neo

— megújult, újszerű — lehet a katolicizmusban, azt a zsinat elvégezte. De ki volt az, aki a zsinatot megcsinálta és létrehozta? Nem valami neokatolicizmus, hanem a katolicizmus újította meg önmagát. Tehát ez sem nevezhető tulajdonképpen neo-nak. Ezt az elnevezést arra a katolikus szellemiségre találták ki, amelyik Franciaországból a *renouveau catholique*-től elindulva a németeken keresztül egészen hozzánk eljött, és valamiben más volt, mint a tényleg konzervatív és kurzus-katolicizmus vagy az a bizonyos családi fehér-irodalom: bátrabban nézett szét, formai szempontból is frissebb, újabb volt, bátrabban mert hozzányúlni a par excellence katolikus témákhoz is...

Ha neokatolicizmusról beszélünk, meg kéne határozni, mit nevezünk annak, meddig terjed, miféle jelenség — és semmiképpen sem szakítható ki a katolicizmus egyetemességéből. Nincs külön neo és nem neo. Ezt különben én egyszer már megírtam az Új Emberben, éppen Szabolcsi Miklós egyik cikke alkalmából — Neo vagy nem neo címmel. Hát nevezhetjük neo-nak, nem ártunk vele, de nem neo, tulajdonképpen nem neo. Inkább átvétele valamilyen módon a francia *renouveau catholique*-nak, ami tulajdonképpen katolikus megújulás.

— *Erről így beszélnek. A marxizmus is megújítja önmagát.*

— Igen, megyünk előre, és sokat javult az a bizonyos közérzet. Lehetetlen, hogy az ember ezt ne érezze. Ugyanakkor magánvéleményem az, hogy elmondhatatlanul sokat romlott az élet. Az anyagi lehetőségek megnöttek, az emberek sokkal jobb lehetőségek, sokkal jobb körülmények között, sokkal több keresettel élnek, többé-kevésbé megvan nekik az, ami szükséges. Csak éppen az étellel, a valósággal, a magukkal való kontaktusuk, a magukban való jó elhelyezkedésük, a magukban való tudatos életük lesz egyre kevesebb, Magyarországon is, Németországban is, a világon mindenütt, a technikai civilizáció ebben a pillanatban már megállíthatatlanul az ember fölé kerekedett...

Ma az embereknek egyre kevésbé van igényük arra, hogy személyesen, saját véleményvel gondolkodjanak, éljenek, cselekedjenek. Nemcsak nálunk, másutt is. Egyre jobban tapasztalható bizonyosfajta dehumanizáció. Nemcsak nálunk, ez világjelenség. És ezt borzasztó bajnak érzem.

— *Eddig jutottunk el. Mégis: író nem lehet soba pesszimista.*

— Én nem vagyok pesszimista, mert akkor nem írnék.

— *Itt tartunk. Kiút ebből?*

— Én mondjak kiutat? Nem tudok kiutat. Én csak meg tudom tenni azt, ami rajtam áll — nagyon kevés —, hogy valami mást csináljak.

— *Írni és olvasni.*

— Írni és olvasni. Egész nyersen, egész brutálisan szólva, például nem lenni semmilyen -istának, nem lenni strukturalistának például. Ismerni a strukturalizmust, tudni, hogy milyen módszer, mire használható, mire nem használható, de nem ugrani be azok közé a kések közé, amelyek a művet és az irodalmi művet és a személyt feldarabolják szecskává, és ömlesztve tálalják a tudomány nem tudom én milyen laboratóriumának a gépezetébe és lombikjaiba. Tűzzel-vassal vagy foggal-körömmel védeni az emberi személy egységét, szabadságát, bensőségét, hitét, hitelét, optimizmusát — nem tudom, mit mondjak még. Ezt, és ennek az érdekében dolgozni. Én csak így tudok dolgozni. Ezért vagyok ma már konzervatív. Nem lelkem szerint, hanem a kintiek minősítésében.

Pergel Ferenc

(Részlet a Petőfi Irodalmi Múzeum részére 1977 őszén készített beszélgetésből, melyet a Múzeum bocsátott rendelkezésünkre.)